

BOGDAN MARIAN WAWRZYŃIAK
*Akademia Techniczno Rolnicza
w Bydgoszczy*

PRZYSPOSOBIEŃIE ROLNICZE W SYSTEMIE POZASZKOLNEJ OŚWIATY ROLNICZEJ

Przysposobienie rolnicze (PR) należy bodaj do najdłużej trwających form zdobywania zawodu rolnika w systemie pozaszkolnym. Dowodem na to jest okoliczność, że przetrwało z pewnymi załamaniem prawie 70 lat. Nie ma zapewne drugiej instytucji oświatowej, która mogłaby się poszczycić takim dorobkiem na polu szerzenia oświaty, wiedzy i postępu rolniczego.

Za główne czynniki sprzyjające rozwojowi przysposobienia rolniczego można uznać:

- układ organizacyjny zespołów PR zbieżny z oczekiwaniami społeczności wiejskiej,
- dostosowanie kształcenia w zespołach do rytmu pracy w gospodarstwie rodzicielskim, nie kolidujące z sezonowością prac i z potrzebą zatrudniania młodocianych,
- wprowadzenie idei konkursów i rywalizacji między uczestnikami, dzięki którym mogli wykazać się określonymi sprawnościami i umiejętnościami zawodowymi,
- szerzenie postępu rolniczego w środowisku lokalnym dzięki wprowadzaniu innowacji, a zwłaszcza najnowszych gatunków (odmian) roślin, ras zwierząt, czy mechanizacji.

Przysposobienie rolnicze stanowi także fascynującą historię rozwoju segmentu pozaszkolnej oświaty rolniczej w zakresie kształcenia młodzieży wiejskiej. Idea PR była przenoszona z pokolenia na pokolenie i dzięki bezinteresownej pomocy przodowników i opiekunów, członków rad PR oraz społeczników mogło ono funkcjonować tyle lat mimo nikłych nakładów finansowych. Przyniosło zaś wymierne rezultaty oświatowe i produkcyjne. Przysposobienie rolnicze jest zjawiskiem nie tylko oświatowym, lecz także społecznym, gospodarczym, kulturalnym, a nawet politycznym. W jego powstaniu i organizacji niebagatelną rolę odegrał Związek Młodzieży Wiejskiej, który wziął na swoje barki

całą otoczkę emocjonalnego i społecznego przygotowania środowiska wiejskiego do akceptacji tej formy kształcenia młodzieży.

1. U źródeł powstania przysposobienia rolniczego

W okresie międzywojennym notowano zjawisko tzw. przeludnienia agrarnego i ucieczki młodzieży ze wsi. Część młodzieży wiejskiej wchodziła do zawodu rolnika bezrefleksyjnie, na zasadzie wzrastania i przyuczania do pracy na roli u boku ojca, jedyne go nauczyciela zawodu. W tym czasie rolnictwo przechodziło coraz bardziej na tory gospodarki towarowej, wymagało więc fachowców przygotowanych do zawodu poprzez system szkolny. Tymczasem realizacja ustawy z 9 lipca 1920 r. o ludowych szkołach rolniczych napotykała na istotne przeszkody, stąd wyciągano wnioski, że w dającej się przewidzieć przyszłości szkolnictwo nie będzie w stanie przygotować odpowiedniej liczby fachowców. Można powiedzieć, że poszukiwano jakiejś formy pozaszkolnego przygotowania młodzieży dla rolnictwa przyszłości.

Zaczęto szukać wzorów za granicą, w warunkach możliwie zbliżonych do warunków rolnictwa polskiego. Niestety, opóźnienie naszego rolnictwa było dość oczywiste i dlatego żaden system nie przylegał do polskiej struktury agrarnej. Mam tutaj na myśli duński uniwersytet ludowy Grundtviga, czy też formy kształcenia chłopców wypracowane w rozwiniętych krajach europejskich. Dopiero wyjazdy studialne do USA przyniosły określone rezultaty. Przyjrano się bliżej pracy klubów 4-H (Head - głowa, Heart - serce, Hand - ręka, Health - zdrowie), działających od 1914 r., czy też klubów chłopców i dziewcząt (Boys and Girls Agricultural Clubs), mających pewne szanse adaptacji na gruncie polskim. Początkowo posługiwano się nazewnictwem odmiennym od PR. Używano bowiem nazw „konkursy rolnicze”, „wychowanie rolnicze”, „praca rolna”, czy wreszcie „sekcje rolne”. W 1928 r. wprowadzono pojęcie „przysposobienie rolnicze” dobrze przyjęte przez środowisko rolnicze i funkcjonujące do dnia dzisiejszego.

Zapoczątkowany na wsi ruch oświatowy znalazł szerokie odbicie w świadomości młodzieży wiejskiej, jako przylegający do jej oczekiwań i pragnień przejawiania aktywności zawodowej na drodze konkursów. Przysposobienie rolnicze znakomicie uzupełniało program pracy ideowo-wychowawczej ZMW nowymi elementami, a z czasem zaczęło dominować nad pozostałymi formami. Organizacją przysposobienia rolniczego miały ambicję zająć się także inne organizacje młodzieżowe działające na wsi, jak Katolicki Związek Młodzieży Męskiej i Żeńskiej, Centralny Związek Młodej Wsi, Związek Strzelecki i inne.

Praca oświatowo-rolnicza prowadzona metodą konkursową cieszyła się na wsi od samego początku ogromnym zainteresowaniem. W 1926 r., a więc w pierwszym roku działalności PR, objęto konkursami 530 kół. Idea przysposobienia rolniczego zaczęła się szybko rozprzestrzeniać. Już w 1929 r. zespoły pracowały

w 200 powiatach, skupiając 52 182 uczestników⁽¹⁾. Potem rozwój był jeszcze większy, co dobrze ilustruje tabela 1.

W 1938 r. zatrudniono 197 instruktorów PR, tzn. na jednego instruktora przypadało 55 zespołów i 425 uczestników. Średnia liczebność jednego zespołu nie była wielka, wynosiła bowiem średnio 7,7 osoby. Posługując się danymi statystycznymi ustalono, że sprawność kształcenia była bardzo niska, wynosiła przeciętnie 16%. Najwięcej uczestników kończyło I stopień sprawności rolniczej, by potem nie kontynuować - z różnych zresztą względów - dalszej edukacji rolniczej.

Tabela 1

Przysposobienie rolnicze w okresie międzywojennym

Lata	Rozpoczęto		Zakończono					
			I stopnia		II stopnia		III stopnia	
	Zespoły	Uczestnicy	Zespoły	Uczestnicy	Zespoły	Uczestnicy	Zespoły	Uczestnicy
1933	7 419	61 497	5 387	39 539	—	—	—	—
1934	7 879	64 892	5 431	39 168	461	2 725	—	—
1935	8 637	69 557	5 016	37 441	1 470	9 017	310	1 452
1936	8 325	65 394	4 275	32 431	1 778	10 668	596	2 779
1937	9 149	70 935	4 392	32 680	1 857	10 833	890	4 243
1938	10 863	83 735	5 542	42 711	2 259	13 316	1 137	5 200

Źródło: Mały Rocznik Statystyczny 1939. Warszawa 1939, s. 339

2. Przysposobienie rolnicze po II wojnie światowej

Bezpośrednio po ustaniu działań wojennych przysposobienie rolnicze wznowiło swą działalność. Odbudowy tej formy pozaszkolnej oświaty rolniczej dokonano na podstawie wzorów zaczerpniętych z okresu międzywojennego. Poczynania działaczy młodzieżowych, zwłaszcza ZMW „Wici” padły na podatny grunt. Młodzież wiejska przystąpiła do zakładania od podstaw zespołów PR. Rezultaty nie dały na siebie długo czekać. Już w pierwszym roku po wojnie działało w kraju 3907 zespołów, skupiających 28 314 uczestników⁽²⁾.

Jednakże pojawiające się nowe tendencje w polityce rolnej spowodowały połączenie PR z przysposobieniem wojskowym i utworzenie w 1947 r. nowego tworu pod nazwą „przysposobienie rolniczo-wojskowe”. W 1948/49 roku przysposobienie rolniczo-wojskowe (PRW) wchłonięte zostało przez Powszechną

(1) J. Mikułowski-Pomorski, Z. Kobyliński: Czym jest PR. Warszawa 1934, s. 23

(2) T. Wieczorek: Oświatowa funkcja przysposobienia rolniczego. Warszawa 1966, s. 62

Organizację „Służba Polsce” i w ten sposób zatraciło swój pierwotny charakter. Program realizowany w ramach SP daleki był od klasycznego przysposobienia rolniczego, kładł raczej nacisk na zespołowe formy działania, mające przygotować młodzież do kolektywnej pracy w rolnictwie.

3. Przysposobienie rolnicze w ramach kółek rolniczych

Zmiany w polityce rolnej zapoczątkowane w 1957 r. pozwoliły na reaktywowanie działalności zespołów przysposobienia rolniczego. Organizacyjną stroną ich funkcjonowania zajęły się dwie instytucje - Związek Młodzieży Wiejskiej oraz kółka rolnicze. Związek Młodzieży Wiejskiej zajął się stroną propagandowo-organizacyjną za pośrednictwem tzw. społecznych rad PR. Kółka rolnicze zaś zajęły się stroną merytoryczno-fachową poprzez powołanie instruktorów PR przy powiatowych związkach kółek rolniczych.

Podstawowym ogniwem PR był zespół składający się z kilku chłopców i dziewcząt zwanych uczestnikami, na czele którego stał przodownik. Nauka w zespole trwała trzy lata zwane stopniami sprawności rolniczej, przy czym I stopień przeznaczony był na blok związany z produkcją roślinną, II stopień - blok produkcji zwierzęcej oraz III na mechanizację i ekonomikę. Z kolei każdy stopień podzielony był na dwa okresy, tj. okres jesienno-zimowy poświęcony samokształceniu i okres wiosenno-letni związany z konkretnymi poczynaniami konkursowymi na poletku doświadczalnym, czy w obiektach inwentarskich.

Do celów konkursowych korzystano z obiektów rodzicielskich (poletka 1- arowe), gdzie na zasadzie kontrastu starano się wydobywać walory uprawianej rośliny.

Podsumowaniem całorocznej aktywności były wystawy lokalne połączone z dożynkami wiejskimi, gdzie młodzież nie bez dumy prezentowała własne osiągnięcia.

Dużym wydarzeniem w życiu PR było wprowadzenie w 1960 r. egzaminów państwowych dla uczestników II stopnia. Egzaminom państwowym mogli poddać się ci uczestnicy, którzy legitymowali się świadectwem ukończenia szkoły podstawowej. Po uzyskaniu świadectwa absolwenci posiadali uprawnienia do dziedziczenia gospodarstw po rodzicach - takie same, jakie mieli absolwenci szkół przysposobienia rolniczego i zasadniczych szkół rolniczych. Wprowadzone egzaminy państwowe nobilitowały przysposobienie rolnicze, a więc nadawały wyższą rangę pozaszkolnej formie zdobywania wiedzy rolniczej oraz wyeliminowały czynniki dyskredytujące uczestników w oczach „prawdziwych” szkół rolniczych.

W 1972 r. wprowadzono określone zmiany do programu nauki zawodu w ramach PR. Istota tych zmian polegała na zaproponowaniu trzech wariantów nauczania, a mianowicie wariant A, który miał charakter ogólnorolniczy, wariant B

rolniczo-hodowlany i wariant C rolniczo-ogrodniczy. Aby przyciągnąć młodzież do zespołów organizowano dla chłopców kursy traktorzystów, a dla dziewcząt kursy organizacji gospodarstwa domowego i żywienia rodziny. Integralną częścią programów były lustracje gospodarstw - członków PR, wycieczki, czy też wspomniane już wystawy.

Okres rozwoju zespołów PR w latach 1957-1978 był okresem największych sukcesów odniesionych zarówno przez kółka rolnicze, jak i Związek Młodzieży Wiejskiej. Apogeum tego rozwoju przypada na początek lat 60-tych, kiedy osiągnięto stan ok. 15 tys. zespołów na 38 tys. sołectw oraz 150 tys. uczestników (tabela 2). Potem zanotowano pewien spadek liczby zespołów i uczestników, by przejść w określony regres. Spadek ten był odbiciem zmian administracyjnych, jakie przechodziliśmy w kraju w 1975 r. i osłabienia działalności kółek rolniczych (likwidacja powiatów, a więc także likwidacja PZKR).

Tym niemniej w latach 1966-1978 zespoły PR opuściło 309,7 tys. absolwentów po zaliczeniu egzaminów przed komisją państwową, którzy to absolwenci w znakomity sposób zasilili kadrowo rolnictwo indywidualne.

Tabela 2

Zespoły przysposobienia rolniczego w latach 1957-1978

Rok	Zespołów	Uczestników	Uczestn. na 1 zespół
1957	1 297	12 807	9,9
1960	9 837	84 459	8,6
1965	14 280	133 151	9,3
1970	13 347	155 981	11,7
1975	7 991	93 478	11,6
1978	4 337	67 159	15,5

Źródło: Sprawozdanie CZKR z działalności społeczno-gospodarczej

4. Przysposobienie rolnicze w ramach wojewódzkich ośrodków postępu rolniczego

W 1979 r. przysposobienie rolnicze przekazano ze związków kółek rolniczych pod bezpośredni nadzór i odpowiedzialność WOPR. U podstaw decyzji o tym przekazaniu legło przekonanie, że kadra doradców terenowych będzie najlepiej predysponowana do pełnienia funkcji opiekunów zespołów PR.

W 1980 r. Centralny Ośrodek Doskonalenia Kadr i Upowszechniania Postępu w Rolnictwie - Oddział w Brwinowie zaproponował przejście z dotychczasowego trzystopniowego kształcenia na system dwustopniowy. W ten sposób

chciano upodobnić zespoły do kursów kwalifikowanych na odpowiednie tytuły zawodowe, które stanowiły formę konkurencyjną wobec zespołów i odciągały młodych ludzi od bardziej trudnych (samokształcenie) i uciążliwych (3 lata) form zdobywania wiedzy zawodowej.

Warunkiem uczestnictwa w pracy zespołów od tej chwili było ukończenie szkoły podstawowej, praca w gospodarstwie rolnym i wiek powyżej 18 lat.

Wojewódzkie ośrodki postępu rolniczego, po powierzeniu im nowych zadań, musiały uaktualnić ewidencję, zweryfikować uczestników, a w wielu przypadkach podjąć pracę od podstaw. W latach 1979-1987 liczba zespołów i uczestników systematycznie spadała, co świadczy o wygasaniu tendencji do zdobywania wiedzy w systemie pozaszkolnym (tabela 3).

Negatywnie na motywy podjęcia nauki w ramach PR wpłynęła decyzja o rezygnacji ze świadectwa ukończenia szkoły rolniczej jako warunku przejęcia gospodarstwa po rodzicach. Wystarczyło po prostu zaświadczenie naczelnika (wójta) gminy, że dana osoba legitymuje się wystarczającą liczbą lat pracy w rolnictwie (tzw. praktyka zawodowa).

Tabela 3

Zespoły przysposobienia rolniczego w latach 1979-1987

Rok	Zespołów	Uczestników	Absolwentów	Opiekunów
1979	4056	65 274	14 763	2935
1980	4055	66 353	15 452	3072
1981	2544	38 548	24 858	1971
1982	1882	29 134	15 048	1726
1983	2085	32 125	8 250	1910
1984	1844	28 596	11 831	1696
1985	1523	22 497	11 328	1451
1986	1325	19 862	7 909	1290
1987	1227	18 431	7 113	1171

Źródło: Dane Ministerstwa Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej

5. Przysposobienie rolnicze w ramach ośrodków doradztwa rolniczego

Powstałe w 1991 r. ośrodki doradztwa rolniczego wpisały w swoje statuty szeroko rozumianą współpracę z młodzieżą wiejską. W ramach tej współpracy podejmowano poczynania w zakresie kontynuowania prac w ramach przyspo-

bienia rolniczego, jak też rozwijania nowych inicjatyw w postaci klubów młodych rolników (olimpiady) czy też klubów 4-H.

Centrum Doradztwa i Edukacji w Rolnictwie - Oddział w Krakowie opracowało w latach dziewięćdziesiątych program kształcenia w ramach zespołów przysposobienia rolniczego. Nadal utrzymano system kształcenia dwuletniego, przy czym wrócono do idei jednolitego programu ogólnorolniczego. Jednocześnie dopuszczono odstępstwo od programu (do 30%), którego dokonuje się za pośrednictwem specjalisty ODR d/s oświaty. Dotychczasowego przodownika zespołu zastąpiono bardziej nowoczesnym brzmącym liderem, za to jego zakres obowiązków nie uległ istotnym zmianom. Natomiast bardziej precyzyjnie określono wiadomości i umiejętności zawodowe, które absolwent PR powinien posiadać.

O ile poprzednio egzaminy końcowe przed komisją państwową organizował dyrektor zespołu szkół - centrum kształcenia rolniczego, to teraz odpowiedzialność za ten proces spada na dyrektora ODR, organizatora szkolenia. Według danych CDiEwR - Oddział w Krakowie w 1993 r. notowano w skali kraju 43 zespoły i 753 uczestników przysposobienia rolniczego.

6. Uwagi końcowe

Przysposobienie rolnicze zajmowało zawsze wysoką pozycję w systemie pozaszkolnej oświaty rolniczej, ponieważ odpowiedzialne było za segment pracy z młodzieżą wiejską. Nawyki edukacyjne nabyte w młodym wieku procentują w tym znaczeniu, że łatwo skłonić kogoś do dalszego doskonalenia zawodowego, o ile został już rozbudzony intelektualnie.

Przysposobienie rolnicze w pierwszym okresie swojej działalności nie miało do spełnienia funkcji uzupełniających, czy rekompensacyjnych w stosunku do szkolnictwa rolniczego, lecz funkcje zasadnicze wobec mizerni niższych szkół rolniczych. Ale obok zadań czysto dydaktycznych, przysposobienie rolnicze zawierało w sobie wiele treści organizatorskich (konkursy, wystawy) społecznych (tworzenie grup rówieśników), kulturowych, czy też wychowawczych (organizacje młodzieżowe). Tak więc wartości przysposobienia rolniczego wykraczały poza czyste ramy oświaty rolniczej. Bowiem oddolny ruch zakładania zespołów PR, otaczania ich ścisłą opieką i poradą, włączania ich do procesu upowszechniania postępu rolniczego stanowił odskocznnię do działalności kulturalnej - zakładanie zespołów tanecznych, śpiewaczych, teatralnych itp.

Wśród czynników sprzyjających początkowemu rozwojowi przysposobienia rolniczego należy wymienić zaangażowanie wiejskich organizacji młodzieżowych w ten proces, wydawanie przystępnych (i bardzo poczytnych) materiałów pomocniczych dla uczestników PR w postaci broszur, czasopism i krótkich opracowań fachowych, które były przedmiotem dyskusji w trakcie samokształcenia.

Przenoszenie na grunt wiejski innych niż tradycyjne sposoby gospodarowania, które kruszyły schematyzm w podejściu do warsztatu rolnego, było wartością, którą cenili przyszli młodzi rolnicy. Wysoką pozycję zespołów PR należy umieścić w odpowiednim kontekście z uwagi na brak wówczas na wsi środków masowego przekazu w postaci radia, nie mówiąc już o telewizji.

W okresie powojennym przysposobienie rolnicze przechodziło różne koleje losu. Niewątpliwie dobrym okresem dla PR były lata 1957-1970, kiedy to osiągnięto nie tylko szczyt w zakresie liczby zespołów i uczestników, ale także autentycznej aktywności młodzieżowego odłamu środowiska wiejskiego.

Młodzież w zespołach PR zdobywała wiedzę rolniczą bez konieczności odrywania się od prac w gospodarstwie rodzicielskim. Spotkania w ramach zespołów - obok przyswajania wiadomości i umiejętności - były okazją do nabywania innych wartości ważnych z punktu widzenia społecznego. A więc młodzież lepiej poznawała się między sobą, nawiązywały się przyjaźnie, powstawały przesłanki do zespołowej pracy, do wychodzenia z izolacji wioskowej i szerszego patrzenia na problemy rolnictwa. W ramach pracy PR na wieś przenikały innowacje rolnicze, które były wnoszone do gospodarstwa nie przez „obcego” doradcę, lecz członka rodziny. Z uwagi na to, iż były zazwyczaj prowadzone na małej próbie, a więc oceniane jako nieszkodliwe dla egzystencji gospodarstwa rolnego, były następnie przenoszone na cały obszar uprawianej rośliny, czy chowanych zwierząt. Ocenia się, że poprzez zespoły PR zdołano szybciej wdrożyć nowości rolnicze, aniżeli za pośrednictwem innych metod upowszechniania postępu rolniczego.

Współcześnie przysposobienie rolnicze uległo określonym przemianom w postaci klubów młodych rolników, czy też klubów 4-H. Pozaszkolne formy oświaty rolniczej przegrywają konkurencję z wszechobecnymi środkami masowego przekazu, które wzmocnione „talerzami” satelitarnymi prezentują świat coraz bardziej zróżnicowany, a jednocześnie barwny. Dużo młodzieży korzysta z programów poświęconych wsi i rolnictwu. Brak jednak osobistego i bezpośredniego kontaktu między młodzieżą jest przyczyną alienacji i wyobcowania, które nie sprzyjają kształtowaniu środowiska społecznego na miarę wyzwań współczesności.